

nä määrin, että ensimmäisellä lukukerralla tulisi pohtineeksi kirjan nimen osuvuutta. Kieli ei näissä artikkeleissa ole kuitenkaan irrallaan kielen käytöstä ja käyttäjistä, jolloin malliin tulee eloa samalla, kun on mahdollista säilyttää kulttuuri-käsitteen profiili. Kielen ja kulttuurin käytön ja käyttäjien mukaanottaminen avaa näkemystä myös suuntaan, jossa kulttuuristen muutosten pohjittaminen käy mahdolliseksi.

Kirjoituksissa kulttuuri on usein kansallinen, suomalainen tai muu vastaava, jonka sisältä löytyy sukupuoliin ja sosiaalisiin asemiin perustuvaa kulttuurista vaihtelua. Tässä mielessä kulttuuri lähestyy sen antropologista määritelmää. Pitkälle vietynä kotoiluttunut heimoajattelu on ongelmallista, sillä siinä helposti lipsahdetaan puhumaan alkuperäisestä ja aidosta kulttuurista, jolle vieraat vaikutteet ovat lähtökohtaisesti myrkyä, oli sitten kyse lainasanoista tai "ulkomailta ohjatusta" nuorison liikehinnästä. Mäkelän näkemyksessä kulttuurista kielipainotus vie käsitettä kuitenkin reippaasti symbolisen viestinnän suun-

taan, jolloin niin haluttaessa on mahdollista ajatella myös antropologisesti määriteltujen kulttuurien välistä vuorovaikutusta, sen sujuvuutta, takkuamista ja ennen muuta vaihtoa eli oppimista. Vaihdon teoretisointi, joka nykyisin on lukuisissa heikoissa -isaatio-loppuisissa kantimissa, olisi ehkä tärkeimpiä tämän päivän kulttuurintutkimuksen tehtäviä.

Suomalaisuuden ystävä lukee Mäkelän artikkeleita kuin perhealbumia: tuossa joku haukkuu itseään, tuossa taas keuhataan kaveria välikäden kautta. Kirjoituksissa tällainen suomalaisuus nähdään jokseenkin väistyvänä ja Mäkelä sanoo olevansa tästä surullinen. "Toivon ja luotan kuitenkin lujasti siihen, että Jouko Turkan ja Jeja Pekka Roosin tapa jakaa moraalisia ansioita ja vas-

tuita itselleen ja muille säilyy vielä heidän lapsenlapsilleen" (s. 226). Säilyisi varmasti, mikäli kulttuuri siirtyisi lapsille pelkästään vanhemmilta. Nykyisin muun muassa itsensä kehumista taataan päihin jopa kursseilla, joiden on määrä opettaa kurssilaiselle tämän "vahvuusalueet", ja sen jälkeen tapa myydä itsensä – sikäli lohdullista, että keuhminen täytyy ainakin vielä nimenomaan opettaa. Pikkulintujen keretoman mukaan asiat ovat kuitenkin niin, ettei työhönottajia ole varsinaisesti koulutettu lukemaan näitä viestejä kuten kuuluisi: siellä istuu edelleen väkeä, joiden *great* on varattu muuhun käyttöön kuin itsensä esittelyyn.

PETRI RUUSKA

KLAUS MÄKELÄ
VALTIO, VÄKIJUOMAT JA KULTTUURI
KIRJOITUKSIA SUOMESTA JA SOSIOLOGIASTA
HELSINKI: GAUDEAMUS, HANKI JA JÄÄ, 1999
279 s.

TIEDON JA INFORMAATION VERKOT

Tieto ja tietoyhteiskunta -artikkeli-kokoelma on yhteenveto Suomen Akatemian rahoittamasta Tietoyhteiskunnan tila ja tulevaisuus -hankkeen tähänastisesta työstä.

Matti Vuorensyrjän mukaan teoksen lähtökohtana on ollut, että tietoyhteiskunta on ihmisyyteistö ei-

kä teknokraattisen (teknisbyrokraattisen) kehittelyn tulos. Tietoyhteiskuntakehityksen siemeni ei ole tietotekniikassa vaan inhimillisessä tiedossa ja osaamisessa.

Vuorensyrjän mukaan uudet viestintävälineet, kuten tietoverkot, ovat arkipäiväistyneet. Näyttää siltä, että

juuri tietoverkon paikka tietoyhteiskunnan mediamaisemassa hahmotuu sitä selvemmin, mitä arkipäiväisemmäksi se käy.

Suomi on "ykköstietoyhteiskunta" nimenomaan tietoteknisten innovaatioiden, ennen muuta matkapuhelinten ja verkkoyhteyksien

käyttöönottajana ja soveltajana. Suomen tietoteknologisen infrastruktuurin taso on maailman käriluokkaa ja innovaatioita hyödynnetään laajalti. Maamme kirjastolaitos on maailman huipputasoa, ja myös perinteisten viestimien hyödyntäminen on runsasta ja säännöllistä. Suomi on ennen muuta matkapuhelinten, Internetin ja yleisten kirjastojen maa.

Tietoyhteiskuntakehitys ja verkkojen yleistyminen ovat parantaneet osaavien, koulutettujen ja kansainvälisesti suuntautuneiden ihmisten asemaa, mutta on selvästi myös niitä, jotka eivät pysy tässä vauhdissa mukana. Todellisten etujen ohella tietoyhteiskuntakehitykseen kytkeytyy inhimillistä ja kulttuurista häviöä.

TIETO- VAI INFORMAATIOYHTEISKUNTA?

Erkki Karvosen mukaan me elämme sekä informaatio- että tietoyhteiskunnassa. Maailma on nykyisin kehittyneen informaatioteknologian läpäisemä, mutta samanaikaisesti se on myös erikoistietämystä vaativa.

Puhe informaatioyhteiskunnasta voi teknisessä mielessä tarkoittaa kehittyneen signaalien siirron, käsittelyn ja reproduktion yhteiskuntaa. Informaatio liittyy tässä käsityksessä laitteisiin ja kanaviin, siis infrastruktuuriin. Yhteiskunnalliset ja taloudelliset seikat määräävät, mitä verkossa kulkee. "Enimmäkseenhän informaatioteitä pitkin kulkee muuta kuin tietoa vaativassa mielessä: vaikkapa ohjelmia, kuvia, viihdetä", Karvonen kirjoittaa.

Karvonen painottaa, että tiedonkulttuurin siemen on kokeneissa ja osaavissa ihmisissä, jotka tekevät ja käyttävät koneita, laitteita, tietokantoja ja tietojärjestelmiä. Karvonen myös selittää, miksi älykkään koneen aikakautta ei tullut.

Reijo Savolaisen mukaan Internet

on tuonut uusia tiedonlähteitä ja helpottanut henkilökohtaista viestintää sekä arkipäiväistä asiointia. Tietoverkot näyttävät muuttavan myös käsityksiä tiedon tavoitettavuudesta. Verkkopalvelut mahdollistavat tiedon nopean selailun ja haun laajalta alueelta.

"Varhaiset omaksujat" ovat ottamassa tai ottaneet Internetin käyttöönsä. Heidän joukkonsa alkaa täydentyä "varhaisen enemmistön" edustajilla. Toistaiseksi verkkopalvelujen säännöllinen hyödyntäminen keskittyy Savolaisen mukaan verrattain pieneen joukkoon. Vuosituhannen vaihteessa 15–74-vuotiaiden ikäryhmään kuuluvista suomalaisista noin 800 000 lukeutui Internetin päivittäiskäyttäjiin.

Verkkopalvelujen hyödyntäminen ei jakaudu tasaisesti eri sosiaaliryhmissä. Myös alueellisia eroja on havaittavissa suurten kaupunkien ja maaseudun välillä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa puhutaan jo "digitaalisesta kahtiajaosta".

Verkkovälineet eivät syrjäytä vaan täydentävät perinteisempiä viestimiä. Sähköposti täydentää kasvokkaisia kontakteja ja puhelinsoittoja. WWW tuo uusia vaihtoehtoja tiedonhankintaan ja ajankohtaisten tapahtumien seurantaan. Verkkolähteet eivät Savolaisen mukaan syrjäytä sanomalehtiä, radiota, televisiota ja kirjastoja.

LIUKKAAMPAA TIETOA?

Tietoverkossa tiedosta tulee juoksevampaa, joustavampaa ja liukkaampaa, kirjoittaa Leena Lintilä. Kriittiseksi vaiheeksi tiedon prosessoinnissa muodostuu oleellisen tiedon seulominen, ei niinkään sen hankkiminen. Tietopainotteisten töiden painopiste kallistuu itse tietojen muistamisesta ja omistamisesta laajojen asiakokonaisuuksien hahmottamiseen ja sen tietämiseen, mistä lisätietoa on saatavissa.

Tiedonhankintaan verkkopalveluja käyttävät Lintilän tekemän taustatutkimuksen mukaan erityisesti asiantuntijat, joiden työ keskittyy tiedon etsimiseen, suodattamiseen ja jatkojalostamiseen, kuten tiivistämiseen ja yhteenvedojen tekemiseen. Johtajat hankkivat tietoverkosta tietoa, kun aihe on selvästi rajattu eikä kyseessä ole esimerkiksi laaja yleiskatsaus. Operatiivisissa töissä olevat käyttävät verkkoa jatkuvaan tiedonseurantaan.

Lintilän mukaan näyttäisi siltä, että tietokantaa hyödynnetään esimerkiksi nopeisiin faktatiedonhakuuihin. Taustatiedot hankitaan yhä lehdistä tai kirjoista. Tämä pätee erityisesti tiedonhankintaan, joka vaatii suurten kokonaisuuksien hallintaa tai läpikäymistä. Usein verkkoa käytetään "metatiedon" lähteenä, joka toimii tiedonhankinnassa ponnahduslautana muihin tiedonlähteisiin.

Keväällä 1998 tehty kartoitus osoitti suomalaisten viettävän eri viestinten parissa päivittäin noin 8 tuntia 30 minuuttia. Kahdessa vuodessa viestimien kokonaiskulutus oli kasvanut lähes 50 minuuttia. Vanhojen välineiden lisäksi kulutetaan uusia, ja addiktoituneille netinkäyttäjille on tarjolla hoitoakin.

Tietoyhteiskuntakehityksessä kirjastot ovat keskeisiä. Ne ovat kaikille avoimia painetun ja enenevästi myös elektronisen aineiston hankintapaikkoja. Kirjastot ovat liittyneet tietoverkkoon ja siirtäneet lueteloitaan elektronisiin tietokantoihin. 1990-luvun lopulla 80 prosenttia suomalaisista käytti jotakin yleisen kirjaston palvelua (Lintilä, Savolainen ja Vuorensyrjä).

STRATEGIAT POLIITISENA

RETORIIKKANA

Erkki Karvonen tarkastelee kirjassa kansallisia ja kansainvälisiä tietoyhteiskuntastrategioita. Karvosen

mukaan uuden kansallisen tietoyhteiskuntastrategian laadinta käynnistyi vuonna 1997. Valtiovarainministeriö antoi tämän tehtävän Suomen itsenäisyyden juhlarahastolle eli Sitralle. Uusi linjaus "Elämänlaatu, osaaminen ja kilpailukyky" on hänen mielestään retoriikaltaan aiempaa linjausta vihreämpi ja pehmeämpi. Se ei korosta pelkästään kovia kilpailutalouden arvoja.

Karvosen mukaan Suomen vahempi tietoyhteiskuntastrategia kuvaa toimintatilanteemme urheilukilpailuna ja jopa sotana.

Karvonen toteaa, että tietoyhteiskuntastrategioissa on ristiriitaisuutta. Yhtäältä sanotaan, että ihmiset tekevät omista lähtökohdistaan tietoyhteiskunnan. Toisaalta kuitenkin hyvin teknokraattisesti ja ylhäältä päin vedellään linjauksia kehityksen määrittämiseksi. Suomessa on ollut vallalla isänmaallista yhtenäisyyttä vaativa ajattelutapa: pulinat pois ja sitoutukaa strategiaan!

Strategiatekstit ovat yleensä poliittista retoriikkaa. Ne ovat normatiivisesti määräviä. Ne eivät kerro, miten asiat ovat, vaan ne sanovat, miten asioiden pitäisi olla. Karvosen mukaan nykypäivän ihmisiltä edellytetään retoriikan kriittistä lukutaitoa: kykyä havaita ne keinot, joilla meitä kulloinkin yritetään suostutella ajattelemaan asioita joltakin kannalta.

Karvonen painottaa, että strategiat eivät ole tieteellisiä esityksiä, vaan usein enemmänkin tietoyhteiskunnan asian markkinointia ja myyntipuhetta. Esimerkiksi se, että elektronisten signaalien prosessoinnin ja siirron tekniikasta puhutaan "tietotekniikkana" on myyntipuhetta. Markkinoinnin tarpeisiin on hyödyllistä olla tekemättä eroa informaation ja tiedon välille, vaikka tästä olisi paljonkin analyttistä hyötyä.

Karvonen sanoo, että strategia-papereissa ovat etuoikeutetussa ase-

massa jotkut näkökulmat maailmaan. Kansallisten strategioiden tarjoama ajattelu- ja puhetapa ei siis ole ainoa mahdollinen.

ILMAINEN ON KALLISTA INTERNETISSÄ

Sanotaan, että Internet vähentää tiedon jakelukustannuksia. Ilmaista tietoa verkoissa ei kuitenkaan ole. Tietoa hakevat maksavat paitsi laitteista ja ohjelmista myös käyttämistään ajasta. Verkkopalvelujen suunnittelusta, rakentamisesta ja ylläpidosta koituu erittäin suuria kustannuksia. Myös sisältöjen tuottamisesta ja siirtämisestä verkkoon maksetaan palkka- ja investointikustannusten muodossa erittäin paljon.

Kuinka kauan Internet syö enemmän kuin tienaa? Verkkopalvelut vaativat kaiken aikaa lisää: lisää uusia palvelimia, lisää tehoa vanhoihin palvelimiin, uusia työntekijöitä, uusia konsultteja, lisenssejä ja ohjelmia, tietokoneita ja päivityksiä, oheistuotteita ja laitteita.

Onko Internet edullinen väline, kun kaikki todelliset kustannukset lasketaan yhteen? Kuinka monta miljoonaa tai miljardia on kulunut ja kuluu Internetin vaatiman infrastruktuurin ylläpitoon Suomessa ja koko maailmassa? Onko ilmainen itse asiassa kallista?

Internet muodostaa maantieteellisesti paikallistettavien kaatopaikkojen ohella virtuaalisen kaatopaikan, jota tietoyhteiskunnan jälkeisen yhteiskunnan antropologit kiinnostuneena voivat tonkia, kuten Erkki Kurenniemi on todennut.

Internet mahdollistaa paitsi informaatiossa surffailun myös informaatioon hukuttamisen tai hukutautumisen. Verkkopalvelu voimistaa itsepalveluyhteiskuntaa, mutta en minäkään enää luopuisi Internetin tarjoamista mahdollisuuksista.

"Nettisukupolveksi" nimitetty sukupolvi ikääntyy ja vakiinnuttaa omat arkirutiininsa. Heitä seuraa

uusia sukupolvia. Verkkopalvelujen vaatima infrastruktuuri rakennetaan. Välittömien muutosten ja kuumien tietoyhteiskuntakeskustelun lisäksi tarvitaan tieteellistä tutkimusta, joka tekee mahdolliseksi hitaampien kulttuuristen muutosten havaitsemisen ja muutoksesta käytävän viileän keskustelun.

Kilpailu paperipohjaisen ja sähköisen joukkoviestinnän välillä kovenee, kun verkkoaineiston lukeminen tulee nykyistä mukavammaksi. Television katsominen saattaa edelleen vähentyä, mutta paljonko tähän vaikuttavat sisältökysymykset? Jo nyt sisältöihin pettyneet ihmiset irtisanovat lupamaksujaan ja lehtitilauksiaan. Miten käy pienten asialehtien ja kirjojen? Niillä voi riittää kysyntää vielä pitkän aikaa.

JOS TÄMÄ OLISI OLLUT SÄHKÖKIRJA...

Luin tämän kirjan siirtyessäni lähijunalla työstä kotiin ja päinvastoin. Junassa lukeminen on selvästi häiriintynyt aiempiin vuosiin verrattuna matkapuhelimen ja junaa toimistona käyttävien kansalaisten aiheuttaman hälyn vuoksi. Oivallinen ja viisas matkatoveri kirja kuitenkin oli, ja interaktiivinenkin, sillä marginaaliin tuli monta merkintää, sivuille huuto- ja kysymysmerkkejä ja kommentteja.

Olisiko sähkökirjasta ollut junassa apua? Alleviivaukset, lainausten koostaminen ja sanahaut olisivat olleet helpompia, mutta itse kirja tuskin olisi mahtunut puseron taskuun.

Nyt julkaistu kirja on tervetullut lisä keskusteluun, jota osin käydään tarkoitushakuisesti, kritiikittömästi ja epä-älyllisesti. Tämä kirja tarjoaa perusteltuja näkökulmia ja tutkittua tietoa Suomen tietoyhteiskunta-kehityksestä, tiedosta ja tiedonkulttuurista sekä tietotyöstä ja tiedonhankinnasta tietoverkossa. Kirjassa käsitellään tietoteknologista kehi-

tystä ja yhteiskunnallista muutosta ja myös kuntien tehtäviä ja toimintatapoja tietoyhteiskunnassa.

Artikkelit olisi voinut toimittaa rohkeamminkin, jotta monilta päällekkäisyyksiltä olisi välttytty. Toisaalta

eräiden asioiden kertaaminen ei tuntunut kovin pahalta. Osa kirjan tiedoista muuttuu niin nopeasti, että tiedon päivittämistä jää kaipaamaan.

KARI RAIVIO

MATTI VUORENSYRJÄ & REIJO SAVOLAINEN (TOIM.)
TIETO JA TIETOYHTEISKUNTA
HELSINKI: GAUDEAMUS, 2000

SUOMALAISEN NAISEN DILEMMA

Suomalaisten naisten yllä leijuu mielikuva tasa-arvosta, sanoo valtiot. tri Raija Julkunen naistutkijoiden sekä oikeuskansleri Paavo Nikulan kokoomateoksessa "Suomalainen nainen". Kirja ilmestyy myös englanniksi; tilannettamme halutaan siis tehdä laajemminkin tunnetuksi. Mutta kun vaihdetaan mielikuva ihan oikeaksi kuvaksi, näkymä on hämmentävä ja ristiriitainen.

Historiallisesti suomalaisen naisen identiteetti on vahvan naisen identiteetti.

Julkusen mukaan agraariyhteiskunnassa naisen tärkeimmät ominaisuudet olivat työteliäisyys ja vahvuus. Ja sama jatkui teollistumisen myötä: 1950- ja 1960-luvulla suomalaisten naisten ansiotyö oli yleisintä länsimaissa.

Kahden elättäjän perhe on Suomessa hallitseva ideologia ja käytäntö. Naiselle tämä tarkoittaa kaksoistaakkaa: meille kuuluu työ ja koti.

Silti, kuten fil. tri Maria Lähteenmäki toteaa, suomalaiset naiset saavat edelleen pienempää palkkaa kuin miehet, etenevät huonommin virkaurallaan ja kärsivät esiäitiensä tapaan kaksoistaakasta. Keskeneräinen demokratia onkin yhä suomalaisen naisliikkeen suurin haaste siirtäessä uudelle vuosituhannelle.

Miksi siis vahvan naisen asema ei ole tämän vahvempi?

Paavo Nikulan mukaan tasa-arvon saavutukset ovat olleet ankaran yhteiskunnallisen kamppailun takana. Nikula selittää kamppailun ankaruutta mm. naisten ja miesten elämän erilaisuudella.

Ongelman ydin on, että naisten ja miesten elämä antaa niin erilaisia kokemuksia, että etenkin miesten on vaikea tajuta naisten asemaa, Nikula sanoo. Tasa-arvopolitiikassa on erityisesti tähdennettävä, miten tärkeätä on miettiä ja ymmärtää, miltä toisesta ihmisestä tuntuu.

Kaksoistaakan näkökulmasta voisi sanoa, että Suomen naisten asema on heikompi kuin niiden maiden naisten, joissa äidit voivat keskittyä kodinhoitoon ja isät ovat palkkatyössä kodin ulkopuolella, Lähteenmäki kirjoittaa.

Työkeskeisellä kulttuurillamme on myös maksajansa, Julkusen mukaan lapset. Pienet koululaiset kulkevat yksin koulumatkansa ja ovat yksin iltapäivät koulupäivien jälkeen. Muualla Euroopassa tätä pidettäisiin lasten laiminlyöntinä.

Lasten psykiatriset ongelmat ovat jatkuvasti lisääntyneet. HS:n mukaan (26.10.99) Turussa oli kuollut huumausaineisiin vuoden aikana

kolmisenkymmentä nuorta. Helsingissä huumenuorten kuolemamäärä on samaa luokkaa. Ongelman odotetaan laajenevan muihin kaupunkeihin.

Työkeskeisellä kulttuurillamme on hintansa, eikä se koske vain naisia ja äitejä, vaan myös isiä ja miehiä. Koulutettu suomalainen nainen ei viihdy kotiäitinä. Eikä viihtyisi varmaan mieskään: kotiolemisen kuvio on pieni ja ahdistava.

Yhteiskunta ei tarjoa palveluitaan eikä arvostustaan vanhemmalle, joka haluaa antaa aikaansa ja läsnäoloaan lapselleen.

Sekä oma kokemukseni äitinä että tämän kirjan lukeminen vahvistavat näkemystäni: yhteiskuntaamme tarvitaan inhimillistämistä sekä työelämässä että kotielämässä.

Kotivanhemmuus voisi olla yhteiskunnan henkisesti tukemana virikkeellinen ja antoisa kausi, josta voi ammentaa myös työelämään empatiaavalmiutta. Toisaalta laskut huonosti hoidetuista lapsista ovat yhteiskunnalle todella suuret.

TUULA-MARIA AHONEN

SUOMALAINEN NAINEN
OTAVA 1999